

Article Info/Makale Bilgisi

✓Received/Geliş:22.02.2022 ✓Accepted/Kabul:23.03.2022

DOI:10.30794/pausbed.1077352

Research Article/Araştırma Makalesi

Taş, E. (2022). "Anadolu'nun İşgali Sürecinde Dersim Halkının Sergilediği Tavrı (1918-1922)" *Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Sayı 51, Denizli, ss. 151-163.

ANADOLU'NUN İŞGALİ SÜRECİNDE DERSİM HALKININ SERGİLEDİĞİ TAVIR (1918-1922)*

Erhan TAŞ**

Öz

Osmanlı Devleti'nin son döneminde sancak olarak idare edilen Dersim'de (Tunceli) yaşayan halkın bir kısmı, Anadolu'nun işgaline karşı çıkmış ve işgalleri kınayan telgraflar göndermiştir. Genelini aşiretlerin oluşturduğu bu kısım, fiilen Kurtuluş Savaşı'na katılmamakla birlikte işgal ve savaş sürecinde yönetime moral desteği sağlamıştır. Toplumun bir kısmı ise olası isyan girişimlerini engellemek ve asayişin sağlanmasına katkıda bulunmak için milli nitelikli örgütlenmelere gitmiştir. Ancak aşiret düzeninden dolayı silahlı üyelere sahip olan bazı gruplar, yoksulluk ve yerleşik alışkanlıkların etkisiyle eşkıyalık faaliyetlerini sürdürmüştür ve çevreye saldırmıştır. Benzer şekilde 1919 yılı milletvekili seçiminde de bazı aşiretler kanun dışı yollara başvurmuştur. Ayrıca Kürdistan Teâli Cemiyeti ve bazı devletler yürüttükleri propaganda faaliyetleriyle toplum üzerinde etkili olmaya çalışmıştır. Toplumun az bir kısmı Kürt siyasi hareketlerine toplumsal meşruiyet kazandırmaya yönelik olan bu propagandalardan etkilenmiştir. Fakat alınan tedbirler 1920'deki isyan girişiminin sonuçsuz kalmasını sağlamıştır. Diğer taraftan kısmen Dersim'le ilgili olan Koçgiri İsyanı'nın çıkması önlenememiştir. Ana omurgasını arşiv belgelerinin oluşturduğu bu çalışmada, Milli Mücadele sırasında Dersim toplumunun sergilediği tavır ve bu çerçevede yaşanan hadiselerin devlet-toplum ilişkileri üzerindeki etkisi irdelenmiştir.

Anahtar Kelimeler: *Türk Kurtuluş Savaşı, Dersim sancağı, Dersim toplumu, Aşiretler.*

THE ATTITUDE OF THE PEOPLE OF DERSİM DURING THE OCCUPATION OF ANATOLIA (1918-1922)

Abstract

Some of the people living in Dersim (Tunceli), which was administered as a sanjak in the last period of the Ottoman Empire, opposed the occupation of Anatolia and sent telegrams condemning the occupations. This part, mostly made up of tribes, did not actually participate in the War of Independence, but provided moral support to the government during the occupation and war. Some of the society went to national organizations to prevent possible rebellion attempts and to contribute to the maintenance of public order. However, some groups that had armed members due to their tribal order continued their banditry activities and attacked the environment under the influence of poverty and settled habits. Similarly, in the 1919 parliamentary election, some tribes resorted to illegal means. In addition, the Kurdistan Teâli Cemiyeti and some states tried to be effective on the society with their propaganda activities. A small part of the society was affected by these propagandas to give social legitimacy to the Kurdish political movements. However, the measures taken ensured that the rebellion attempt in 1920 was inconclusive. On the other hand, the emergence of the Koçgiri Revolt, which was partly related to Dersim, could

*Bu makalenin özeti, Ubak International Sciences Academy tarafından 25-26 Aralık 2021 tarihinde Diyarbakır'da düzenlenen Anadolu 8. Uluslararası Sosyal Bilimler Kongresi'nde sözlü olarak sunulmuş ve yazılı olarak yayınlanmıştır. Söz konusu kısım, bu çalışmada değiştirilerek kullanılmıştır.

**Öğr. Gör. Dr., Bingöl Üniversitesi, Genç Meslek Yüksekokulu, BİNGÖL.
e-posta:etas@bingol.edu.tr, (<https://orcid.org/0000-0002-2962-7689>)

not be prevented. In this study, the main backbone of which is archival documents, the attitude of the Dersim society during the War of Independence and the effects of the events in this context on the state-society relations were examined.

Keywords: *Turkish War of Independence, Dersim sanjak, Dersim society, Tribes.*

GİRİŞ

Osmanlı Devleti'nin son döneminde sancak olarak idare edilen Dersim'de yaşayan halk birçok yönden birbirinden farklılık göstermiştir. Dolayısıyla toplumun tamamını kapsayan genellemeler yapmak yerine sosyal grupların sahip olduğu özelliklere ve olaylara gösterdikleri tepkilere göre değerlendirme yapmak yerinde olacaktır. Bu çerçevede toplumun bir kısmı kanunlara itaat ederken, bir kısmı eşkıyalık eylemleri içerisinde bulunmuştur. Kemaliye'den, sancak merkezi olan Hozat, Çemişgezek, Pertek, Çarsancak, Mazgirt ve Pülümür üzerinden çizilecek bir hattın güneyinde kalan halkın büyük kısmı genel olarak devlete itaat etmiş ve bölgedeki eşkıyalık olaylarına dâhil olmamıştır. Hatta burada yaşayan halk, eşkıya saldırılarının hedefi olmuştur. Sünni ve Alevi toplumun birlikte yaşadığı bu bölge halkının bir kısmı Milli Mücadeleye karşı duyarlı davranmıştır.

Ülkenin maruz kaldığı işgaller ve yaşanan savaşın yanı sıra Koçgiri İsyanı'nın da etkisiyle bölgede otorite boşluğu artmıştır. Bundan dolayı Milli Mücadele sürecinde bazı Dersim aşiretlerinin gerçekleştirdiği eşkıyalık saldırılarında zaman zaman artış yaşanmıştır. Arşivlerde bulunan onlarca kayıttan anlaşıldığı üzere Milli Mücadele yıllarında eşkıyalık saldırılarına devam eden Dersim aşiretleri; Arapgir, Çarsancak, Çemişgezek, İliç, Keban, Kemah, Kemaliye, Kiğı ve Tercan başta olmak üzere çevredeki toplumlara saldırarak hayvan, para ve erzak gasbetmiştir (ATASE. ATA.ZB. 381, 10, 84/84aa; 2328, 27, 78ae; ATASE. İSH. 902, 1254, 152; 4924, 632, 166ac; 6162, 632, 3; 14944, 773, 150; BOA. DH.EUM.AYŞ., 20, 58 (9). Bununla da yetinmeyen eşkıya 1919 (ATASE. ATA.ZB. 2328, 27, 78ae) ve 1920 (ATASE. ATA.ZB. 4135, 27, 76as) yılında Erzincan'a bağlı İliç yakınlarında yaptığı gibi Hilal-i Ahmer ve diğer resmi kervanlara saldırarak kervanların eşyalarına el koymuştur.

Fakat halkın bir kısmı siyasi yönü olmayan bu eşkıyalık saldırılarına karşı kolluk kuvvetlerini desteklemiştir. Bu refleksin geliştirilmesinde hem eşkıyanın zaman zaman kendilerine de saldırması hem de kolluk kuvvetlerinin yetersiz olduğu durumlarda toplumun eşkıyaya karşı savunmasız kalması etkili olmuştur. Her ne kadar eşkıya ile mücadele edebilmek amacıyla bölgeye kısmen asker sevk edilmişse de yaşanan savaştan dolayı kuvvetler yetersiz kalmıştır. Hatta bu nedenle zaman zaman jandarma halktan yardım talep etmiştir. Bu bağlamda Milli Mücadele yıllarında İliç, Kemaliye, Çemişgezek, Çarsancak, Pülümür ve daha birçok yerde eşkıya saldırılarına karşı örgütlenen halk, jandarma kuvvetlerine gönüllü olarak yardım etmiştir (ATASE. ATA.ZB. 4135, 27, 76af/ 76as; ATASE. İSH. 902, 1254, 152; 3593, 631, 73; 6162, 632, 3; 14944, 773, 150).

Mondros Ateşkes Antlaşması'na dayanılarak Osmanlı ordusunun bir kısmı terhis edilirken, Osmanlı toprakları işgal edilmeye başlandı. Terhisler ülkeyi savunmasız bıraktığı gibi kolluk kuvvetleri asayiş ve düzeni sağlamada yetersiz kaldı. Daha sonra gerçekleştirilen Paris Konferansı ve Sevr Antlaşması ile Osmanlı toprakları parçalanmaya çalışıldı. Bu süreçte kurulan Kürdistan Teâli Cemiyeti özerk bir Kürdistan kurmak için faaliyetlerini hızlandırdı. Toplumun bir kısmı ve bazı aşiretler, Kürdistan Teâli Cemiyeti'nin ayrılıkçı faaliyetlerine tepki gösterdi. Diğer taraftan cemiyetin aşiret reisleri üzerinde propaganda yapması bazı bölgelerde isyan ve karışıklıklara neden oldu. Bu çerçevede Dersim'deki Kürt aşiretlerin bir kısmı Kürdistan Teâli Cemiyeti ile birlikte hareket ederek siyasi girişimlerde bulundu. Bu aşiretler siyasi eylemlerini eşkıyalık eylemleri ile birlikte yürüttüğü için yetkililer zaman zaman olayların mahiyetini anlamakta zorlandı (TBMM Z.C., D.I, C.5, İ.1:430; Tansel, 1991:93). Yetkililerin tespitlerindeki eksiklik, ortaya çıkan isyan ve karışıklıkların öngörülmesini engellediği gibi alınacak tedbirleri de geciktirdi.

Dersim toplumunun Milli Mücadele yıllarında sergilediği tavır üzerinde yaptığımız incelemede Pülümür çevresindeki aşiretlerle ilgili araştırma yapıldığını fakat Pülümür dışındaki toplumla ilgili kapsamlı araştırma yapılmayarak, yüzeysel bazı değerlendirmelerle yetinildiğini tespit ettik. Sahadaki bu eksiklik konuyla ilgili araştırma yapılmasını zorunluluk haline getirdi. Bu durum farklı arşiv belgelerinden yararlanarak detaylı araştırma yapmamıza zemin hazırladı.

1. Dersim Toplumunun Milli Mücadele Sürecini Destekleyici Faaliyetleri

1.1. Aşiretlerin Milli Mücadeleyi Desteklemesi

Milli Mücadele sürecinde İngilizler Kürtleri kışkırtarak kendi çıkarları doğrultusunda kullanmaya çalıştı ve bu girişimlerinde kısmen başarıya ulaştı (Ulubelen, 1982:193). Bu çerçevede 1919 yılında Kürdistan Teâli Cemiyeti Dersim'in farklı noktalarında yaptığı propaganda çalışmalarıyla halkı kısmen etkiledi. Diğer taraftan bölgede bir Ermeni devleti kurmak amacıyla yürütülen faaliyetlerin farkında olan yetkililer, bu ayrılıkçı eylemleri önlemek amacıyla halkı bilgilendirme ve bilinçlendirmeye çalıştı (Hakan, 2013:119).

Temelde Kürt aşiretlerini etkilemeyi hedef alan ayrılıkçı girişimler Dersim aşiretlerinin bir kısmı üzerinde de etkili oldu. Fakat Ermeni temsilcisi Bogos Nubar ile Şerif Paşa'nın uzlaşmasına bağlı olarak artan faaliyetler, Anadolu'daki Kürtlerin geneli gibi Dersimliler tarafından da tepkiyle karşılandı. Aşiretler, Şerif Paşa'nın Kürt ulusçuluğu eylemlerine ve düşmana karşı aşiretleriyle birlikte ülkenin "*müdafaasına bütün mevcudiyetimizle amade*" yiz ifadesiyle Osmanlı Devleti'ne bağlılığını bildiren telgraflar gönderdi. Yetkililer, bu telgrafları Amerika ve Avrupa kamuoyuna duyurmak ve Paris Kongresi'ne göndermek suretiyle Kürtlerin Osmanlı Devleti'ne olan bağlılığını kanıtlamaya çalıştı (ATASE. İSH. 3671, 114, 4/4AA/4AB/4AC; Öke, 1990:78).

Alınan bazı idari ve askerî tedbirlerin etkisiyle Kürdistan Teâli Cemiyeti'nin bölgeyle bağlantısı kesilmeye ve Kürt ulusçuluğunu yerleştirmek amacıyla propaganda aracı olarak kullanılan Jin gazetesinin bölgeye girişi engellenmeye çalışıldı (BOA. BEO., 4610, 345718 (7.1)). Fakat Erkân-ı Harbiye Reisi Fevzi Paşa tarafından yapılan değerlendirmeden Kürdistan Teâli Cemiyeti'nin bundan sonraki süreçte de bölgede faaliyetlerine kısmen devam ettiği anlaşılmaktadır. Buna göre cemiyet, 1921'de İstanbul'da Serbesti Matbaasında bastırarak, Samsun, Giresun yoluyla gizlice Dersim sancağına ulaştırdığı beyannamelerle ve sağladığı para desteğiyle halkı Milli Mücadele aleyhine kışkırtmaya çalıştı. Merzifon eski kaymakamı Nikolaki'nin de dahil olduğu bazı Rumlar tarafından dağıtılan bu beyannamelerde padişahın Anadolu'da ortaya çıkan direniş faaliyetlerini desteklemediği yönünde propaganda yapıldı (ATASE. İSH. 3650, 1260, 21).

Paris Konferansı'nda Kürtlerle Ermeniler arasında ittifak kurmaya yönelik çalışmalar hızlandı. İzmir İtilaf Devletleri'nin desteğiyle Yunanlılar tarafından işgal edildi. Anadolu'nun doğusunda bulunan Kürt aşiretlerinin büyük bir kısmı, Ermeni-Kürt ittifakı kurmaya ve Kürtleri Osmanlı'dan ayırmaya yönelik olan bu girişimlere karşı çıktı (ATASE. İSH. 3671, 114, 4/4AA/ 4AB). Dersim'deki Abbasuşağı, Balaban, Ademanlı Aşiretleri ve farklı bazı aşiretlerle birlikte eşraftan bazı kişiler, 1919 yılı sonlarında gönderdikleri telgrafta, "*Camia-i İslam olmanız dolayısıyla ... 600 seneden beri kalplerimizde kökleşen bir makam-ı mukaddesi hilafetin ayrılmaz parçası ... muhafaza-i vatan uğrunda feda-i cana ... hazır bulunduğumuzun bütün beşeriyete ilanını istirham ederiz*" (ATASE. İSH. 3671, 114, 4AC/4AD/4AE) ifadesiyle, tabi oldukları Müslüman toplumun ve Hilafet makamının topraklarının işgal edilmesine tepki gösterdiler ve aşiretleri ile birlikte ülkeyi savunmak için her türlü mücadeleye hazır olduklarını vurguladılar.

Erzincan Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nin faaliyetleri ve Çarek Aşireti reisi Mustafa Bey'in Pülümür civarındaki Alevi aşiretleri örgütlemesi neticesinde 1919 yılında Pülümür ve Erzincan çevresinde bulunan Balaban, Şeyh Hasan, Abbasuşağı, Baluşağı, Arelli, Çarekli, Lolanlı Aşiret reisleri de dâhil eşraftan birçok kişi Padişah'a ve İstanbul Hükümeti'ne telgraf gönderdi. Telgrafta, Ermenilerin bölgede yaptığı mezalime dikkat çekilirken, asırlardır Müslüman ve Türk vatani olan İzmir'in işgal edilmesi protesto edildi. Ayrıca ülkenin bağımsızlığı için aşiretlerin her türlü fedakârlığa hazır olduğu belirtildi (Özgül, 2010:165,169,171).

Pülümür belediye başkanı ve memurlarının yanı sıra Polatlı?, Arelli, Kemanlı?, Keçili, Balaban, Çarek Aşiret reisleri tarafından 15 Eylül 1919'da Sivas Kongresi Heyeti'ne gönderilen telgrafta, halifeye hizmet etmekte olan Sivas Kongre heyetinin faaliyetleri taktirle karşılanırken, Osmanlı Devleti'nin milli emellerine ve bütünlüğüne muhalif hareket eden Damat Ferit Paşa ve Bakanlar Kurulu'nun hareketleri ihanet olarak değerlendirilmiştir. Ayrıca Kongre heyetinin hizmetinde oldukları ve İstanbul Hükümeti'ne itaat etmeyecekleri vurgulanmıştır (Özgül, 2010:178).

Şeyh Hasanlı, Kureyşanlı, Aşuranlı, Keçel Aşiret reisleri 15. Kolordu Komutanı Kazım Karabekir'e gönderdikleri telgrafta,

"Birtakım cemiyet ve eşhasın Kürtlüğün hukuku muhafaza reyinde teşebbüsatda bulduklarını haber aldık. Dersim'in bir kısmı ile Erzincan'ın bir kısmını teşkil eden biz Kürtler, Halife-i zışanımızın ve Hükümet-i Osmaniye'nin idaresinden başka bir idare istemediğimiz gibi bin seneyi müteceviz zamandır birlikte yaşadığımız dindaşlarımız bulunan Türklerden ayrılmak hatırımıza bile gelmez ve bu birliğin muhafaza için hayatımızı ve kanımızı fedaya da her an hazırız. Hüvviyetleri bizlerce malum olmayan eşhas-ı malumenin Kürtlük namına söz söylemeye hak ve salahiyetleri olmayacağını arz eyleriz. Ayrılığı intac edecek bu gibi efkârı kemal-i nefretle tard ederiz" (ATASE. İSH. 3671, 114, 4AF/4AG)

şeklinde beyanda bulunarak Şerif Paşa'nın Paris'te Kürtler adına yürüttüğünü iddia ettiği girişimleri ihanet olarak değerlendirmiş ve bu tür ayrılıkçı girişimleri reddetmiştir. Bu süreçte sadece Dersim halkı değil Doğu ve Güneydoğu Anadolu'da yaşayan Kürt halkının büyük bir kısmı da Şerif Paşa'nın eylemlerine tepki göstermiştir. Gönderilen protesto telgrafları Sivas'ta yayınlanmakta olan İrade-i Milliye gazetesi aracılığıyla ulusal ve uluslararası kamuoyuna duyurulmuştur. 5 Ocak 1920'de İrade-i Milliye Gazetesi'nde yayınlanan "Türklük ve Kürtlük Ayrılmaz Bir Aile Ocağıdır" başlıklı ve içeriği yukarıdakiyle aynı olan telgrafta ayrıca Hıran, Abbasuşağı, Balaban Aşiretlerinin isimleri de zikredilmiştir (Özgül, 2010:179-182).

Ferhatuşağı, Abbasuşağı, Bahtiyaruşağı, Karaballı ve Dere nahiyesi aşiret reisleri ile eşraftan bazı kişiler, 25 Ocak 1920'de Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk-u Milliye Heyeti'ne gönderdikleri telgrafta, Osmanlı Devleti'ne olan tabiiyetlerini vurguladıkları gibi Yunanlıların, emniyet ve asayişle öne çıkan İzmir'i işgal ederek katliam ve işkence yapmalarının İslam aleminde ortaya çıkardığı rahatsızlığı dile getirmişlerdir. Ayrıca *"İmanla azmettiğimiz ve Anadolu'da ikinci Makedonya ihdasına katiyen müsaade etmeyeceğimiz gibi bu haksız ve sebepsiz işgalin ... bir an evvel nefyi ve ıslahıyla işgal ve ... hemen refi siyanetini temine tevessül buyurulmasını ... devlete arz ve şiddetle protesto eyleriz"* (ATASE. İSH. 13233, 272, 172/172aa/ 172aaa) ifadesiyle İzmir'in işgal edilmesine ve yapılan katliamlara tepki göstermişlerdir.

Pülümür ilçesinde yaşayan Arıllı Aşireti önceki yıllarda Osmanlı safında yer alarak düşmanla savaştığı gibi bu dönemde de bölgede asayiş sağlamaya çalışarak devlete (İstanbul Hükümeti) hizmet etmeye devam etmiştir. Hatta aşiretin liderleri icra ettikleri faydalı hizmetlerden dolayı Mayıs 1919'da çıkarılan irade-i seniyye ile ödüllendirilmiştir (BOA. İ.DUİT., 68, 33 (1.1); ATASE. BDH. 2679, 205, 9).

22 Şubat 1920'de Balaban, Aşuran, Baluşağı, Şadilli, Abbas Aşiretleri ve diğer birçok aşiret adına Erzincan'dan Fransız Yüksek Komiserliği'ne bir telgraf gönderilmiştir. Aşiret liderleri bu telgrafta, Kürtlerin soy ve din yönünden Türklerle aynı ülke içerisinde birleşen yasal kardeş olduklarını, Osmanlı Devleti'nden başkasının Kürtler adına konuşma hakkı olmadığını, Rus ordusu Anadolu'dan çekildikten sonra Ermeniler tarafından katledilen Müslüman halkın % 80'inin Kürt olduğunu ve Şerif Paşa'nın bunu bilmesine rağmen Bogos Nubar'la uzlaşarak imparatorluk topraklarının bir kısmında Kürt devleti kurmaya yönelik faaliyetler yürütmesinin gelecekte Ermenilere yeni bir ülke hazırlamak olacağını vurgulamıştır (Özgül, 2010:184-186).

Dersim halkının bir kısmı, bu yolla tepkisini dile getirerek, Batı destekli kışkırtma faaliyetlerine karşı tavrını ve devlete olan bağlılığını açıkça ortaya koydu. Böylece Şerif Paşa ve onu destekleyen İngilizler bölge halkından umdukları desteği bulamadı. Gönderilen tepki telgrafları ile eli güçlenen yetkililer, uluslararası kamuoyunun yanlış yönlendirilmesini önlemek amacıyla halktan gelen bu tepki telgraflarını İngilizce ve Fransızcaya tercüme ederek Avrupa devletlerine göndermek suretiyle Kürtlerin, Şerif Paşa yönetimindeki ayrılıkçı hareketleri desteklemediğini kanıtlamaya çalıştı (ATASE. İSH. 3671, 114, 4AA).

I. Dünya Savaşı'nı kazanan devletlerin desteğiyle Osmanlı topraklarında bir Kürdistan Devleti kurma faaliyetlerine birçok kişi ve grup tepki gösterdi. Bunlardan biri de toplumu ve aşiretleri etkileme potansiyeline sahip olan Dersim milletvekili Lütfü Fikri Bey'dir. Kendisi de bir Kürt olan Lütfü Fikri Bey, Sabah gazetesinde 17 ve 24 Kasım 1919 tarihlerinde kaleme aldığı makalelerinde bazı uyarılarda bulundu. Lütfü Fikri Bey, Kürt cemiyetinin ayrı bir devlet kurmaya yönelik girişimlerine tepki göstererek, bunun yanlışlığını dile getirdi. Ayrıca ülke açısından

önem taşıyan bu tür mevzuların iç mesele olduğunu, ülke işgalden kurtarıldıktan sonra taraflar arasında müzakere edilerek çözülebileceğini ve Kürtlerin Osmanlı'dan ayrılmaması gerektiğini vurguladı (Korhan, 2011:20).

TBMM'de birinci dönem milletvekili olarak görev yapan Diyab Ağa da Lütfü Fikri Bey'le benzer tutum sergilemiştir. Diyab Ağa 1920 yılında mecliste yaptığı değerlendirmede, Dersim halkının meclisin meşruiyetini kabul ettiği için kendilerini mebus olarak gönderdiğini ifade etmiş ve Milli Mücadelenin aksiyon safhasında yer almıştır. 1922 yılında Lozan'a gönderilecek olan heyetin hareket şekli ile ilgili görüşmelerde ise meselenin Türklük ve Kürtlük davası olmadığını, bütün vatandaşların birlik olması ve düşmanların oyununa gelmemesi gerektiğine dikkat çekerek ülkenin bütünlüğünü savunmuştur (Sertel ve Akyel, 2015:305, 306).

Dersim aşiretlerinin devlete olan desteğini ifade ettikleri bir durum da Koçgiri İsyanı'ndan sonra yaşanmıştır. 1921 yılı Temmuz ayında Alişir yönetimindeki bir çetenin, Erzincan yönündeki bazı köylere saldırarak köyleri yağmalaması üzerine halk evlerini terk etmek ve kasaba merkezine kaçmak zorunda kalmıştır. Bunun üzerine ordu komutanlığının onayı ve Erzincan mutasarrıfının yönlendirmesiyle bir taraftan eşkiya çetesi etkisiz hale getirilmeye çalışılırken diğer taraftan Erzincan-Dersim çevresindeki bazı aşiret reisleri ile bir toplantı icra edilmiştir. Aşiret liderleri görüşme sırasında devlete olan bağlılıklarını teyit ederken, çetenin eylemlerini dine aykırı nifak hadisesi olarak değerlendirmiş ve böyle hareketleri desteklemeyeceklerini vurgulamıştır. Koçgiri İsyanı'na Ovacık'tan sadece iki aşiretin katıldığını dile getiren reisler, devletin İslam düşmanlarıyla uğraştığı bu sırada Koçgiri benzeri bir isyanın tekrar çıkmaması için TBMM'nin Koçgiri kaçak ve zanlılarına yumuşak davranarak genel bir af ilan etmesi, isyanda etkisi olan Alişan Bey'in ailesiyle birlikte Erzincan'da yaşamasına müsaade etmesi talebinde bulunmuştur. Bu taleplerin yerine getirilmesi hâlinde Koçgiri kaçak ve zanlılarının oluşturacakları bir birlikle Batı Cephesi'ne yardımcı kuvvet göndererek düşmana karşı savaşmak suretiyle hatalarını telafi edeceklerini de ifade etmiştir (ATASE. İSH. 5621, 1164, 72aa/ 72ab/72ac). Dersim'de isyan eden aşiretlerin gerekli gördüklerinde diğer aşiretlerle temas kurarak bunlar aracılığıyla devlet yetkililerine mesaj iletmeleri sık yaşanan bir durumdu. Öte yandan toplantıya katılan aşiret reislerinin devlete bağlılıklarını bildirmelerinin yanında Koçgiri isyancı ve zanlıları adına verdikleri taahhütler, bu liderlerin isyancılarla ve eşkiyalık yapan gruplarla temas hâlinde olduklarını göstermektedir.

Milli Mücadele sırasında nadiren de olsa Dersimlilerin bireysel olarak Milli Mücadeleyi destekledikleri tespit edilmiştir. Bu bağlamda İzmir Yunanlılar tarafında işgal edildikten sonra Amerika'daki Rumlar bir miting yaparak Osmanlı bayrağını aşağılamıştır. Amerika'da bulunan Dersim Karaballı Aşireti'ne mensup bir kişi Rumların eylemine tepki göstererek bir Rum'u öldürmüş, birini de yaralamış ve tutuklanmamak için Meksika'ya kaçmıştır. Olaydan haberdar olan Dersim milletvekili Hasan Hayri Bey bu hadiseyi 18 Eylül 1920'de meclis gündemine taşımıştır. Dersim milletvekili din ve vatan hizmeti olarak değerlendirdiği bu eylemden dolayı ilgili şahsın ailesine teşekkür edilmesini talep etmiş ve talep meclis tarafından kabul edilmiştir (BCA.30.10.00.00. 194.326.3.1/3.3).

I. Dünya Savaşı'nın ilk yıllarında Dersim aşiretlerinin geneli Osmanlı Devleti'ni desteklememiştir. Bu aşiretler bir yandan 1916 yılında büyük bir isyan çıkararak düşmanla savaşan devletin, gücünün bir kısmını içeriye yönlendirmesine sebep olurken, diğer yandan Ruslarla birlikte hareket etmiştir. Aynı aşiretler 1916 yılı sonlarında ve 1917 yılı ortalarında Osmanlı Devleti tarafından kurulan milis alaylarına katılarak Rus ve Ermenilere karşı savaşmıştır (ATASE. BDH. 2904, 431, 8; 3182, 11, 7; Taş, 2021:204).

1916 yılında Osmanlı Devleti'ne karşı isyan eden aşiretlerin bir kısmı Milli Mücadele sürecinde tepkisiz kalmıştır. Fakat aşiretlerin diğer bir kısmı ise Milli Mücadele sürecinde, I. Dünya Savaşı'nın ilk yıllarındaki tavırlarından farklı olarak işgallere karşı Osmanlı Devleti'ni ve Milli Mücadele hareketini desteklemiştir. Bu yolun tercih edilmesinde kışkırtmaların etkisiz kalması, aşiretlerin 1916 yılında çıkardığı isyanın ordu kuvvetleri tarafından sert bir şekilde bastırılması, Rus, Ermeni ve Kazakların bölgede yaptığı katliam ve zulümlerden ders çıkarılması etkili olsa da aşiretlerin bir kısmında önceki dönemlerden farklı olarak halifeye ve devlete olan bağlılık hissini baskın olduğu görülmektedir. Aşiret reislerinin devlet lehine sergiledikleri bu sağduyulu tavırda; sancak içerisindeki idari birimlerde kurulan Müdafaa-i Hukuk şubelerinin aşiret reisleri üzerinde etkili olması, Milli Mücadele'de etkin olan bazı komutanların Dersim aşiret reislerinin bir kısmıyla yakın temas hâlinde olması, toplumun çevreyle iletişiminin artması ve Dersim'i temsil etmek için mecliste bulunan milletvekillerinin faaliyetlerinden dolayı aşiretlerdeki milli şuurun nispeten gelişmiş olmasının etkili olduğu da düşünülmektedir.

Aşiret reisleri tarafından gönderilen telgrafların aşiret reislerinin bilgi düzeyinin çok üstünde değerlendirmeler barındırması, üslubunun çok akıcı ve etkileyici olması, farklı telgrafların içeriğindeki cümlelerin birbiriyle benzerlik taşıması, Karaballı aşiretinin aynı süreçte birbiriyle çelişen tavırlar sergilemesi telgraflara yönelik bazı kuşkulara zemin hazırlamıştır. Telgrafların yazımı ve gönderiminde ordu görevlilerinin ve memurların etkisi tespit edilemese de telgrafların üslubunda görevlilerin etkili olma ihtimali göz ardı edilmemelidir. Öte taraftan idari birimlerde kurulan Müdafaa-i Hukuk şubelerinin aşiret liderlerini etkilemiş olma ihtimali ve aşiretlerin hem Osmanlı Devleti'ni hem de Temsil Heyeti'ni birlikte zikretmeleri telgrafların gerçekliğine kanıt olarak değerlendirilebilir. Çünkü bilinçli bir propaganda aracı olarak yazdırılmış olması halinde sadece Temsil Kurulu'nun muhatap alınması gerekirdi.

1.2. Milli Teşkilatların Oluşturulması¹

Mondros Ateşkes Antlaşması'na bağlı olarak askerî kuvvetlerin kısmen terhis edilmesi birçok bölgede zafiyet doğurdu. Özellikle İzmir'in işgalinden sonra ülkenin diğer kısımlarının da işgal tehdidiyle karşı karşıya kalması, daha fazla askere ihtiyaç duyulmasına neden oldu. Ayrıca bu durum askerî kuvvetlerin bir arada tutulmasını ve birlikte hareket etmesini zorunlu hâle getirdi. Hozat ve Koçgiri'de yaşanan isyan girişimlerinden dolayı 1920'den sonra birliklerin dağıtılmamasının önemi daha da arttı. Ordunun takip ettiği bu politika, yoğun eşkıya saldırısının yaşandığı Dersim'de jandarmanın yetersizliğine, aşiret eşkiyasının ise daha rahat eylem yapmasına zemin hazırladı (BOA. DH.EUM.AYŞ., 16, 60 (5)).

Milli Mücadele sırasında Dersim merkezinde, Çemişgezek'te ve Dersim'in yakın çevresinde bulunan İliç ile Kemaliye gibi bazı merkezlerde Temsil Kurulu bünyesinde milli teşkilatların oluşturulduğu anlaşılmaktadır. Fakat bu teşkilatlar Batı Anadolu'daki gibi düşmanla cephe savaşı yapmak ya da düşmana karşı savunma savaşı yapmak yerine Ermeni faaliyetleri ve aşiretlerin eşkıyalık saldırılarını engellemek gibi farklı nedenlerden dolayı oluşturulmuştur. Böylece Milli Mücadele yıllarında çıkması muhtemel isyanlara mani olmak, yaşanan asayiş hadiselerini önlemek ve başta Ermeniler olmak üzere bölge halkını kışkırtmaya çalışan kişilerin faaliyetlerini engellemek amacıyla Çemişgezek'te ve Kemaliye ile İliç gibi Dersim aşiretlerinin tehdidi altında bulunan komşu ilçelerde küçük askerî birlikler vazifelendirilmiş ve yerel birlikler oluşturulmuştur. Bu şekilde hem düşman faaliyetlerine hem de aşiretlerden kaynaklanan zararlı girişimlere karşı mücadele edilmeye çalışılmıştır. Örneğin 27 Kasım 1920'de Dersim Müdafaa-i Hukuk-u Milliye Heyeti başkanı Cemil Bey, Anadolu Müdafaa-i Hukuk-u Milliye Heyeti başkanlığına gönderdiği telgrafta aşiret reisleri ve yöre halkının talebini dile getirerek Koçuşığı Aşireti'nin halka yönelik saldırılarına karşı tedbir alınmasını istemiştir. Pülümür'de ise Erzincan'daki milli cemiyetin etkisiyle yukarıda değinilen bölgelerden farklı olarak ülkenin işgal edilmesine tepki göstermek amacıyla Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti kurulduğu anlaşılmaktadır (ATASE. ATA.ZB. 4135, 27, 76au/76aua; ATASE. İSH. 3780, 7, 57AC; Özgül, 2010:164, 188).

Halktan temin edilen gönüllüler yoluyla savunma gücü oluşturma girişimleri çerçevesinde 1920 yılı Ocak ayında Çemişgezek ve çevresinde Şatırzade Ahmed Bey tarafından yaklaşık 400 kişiden oluşan Kuva-i Milliye birliği oluşturularak, bu birlikler için 400 silah ve 30 sandık cephane istenmiştir. 13. Kolordu Komutanlığı bu taleplerin karşılanmasını ve masrafın eşkıya için yapılmış masraf olarak gösterilmesini istemiştir (ATASE. İSH. 13148, 202, 259aa). Şubat ayı başlarında nahiyeler hariç Çemişgezek merkezinde yaklaşık olarak 280 kişiden oluşan Kuva-i Milliye birliği oluşturulunca Temsil Kurulu adına Mustafa Kemal Paşa tarafından Çemişgezek Kuva-i Milliye Komutanı Şatırzade Ahmed Bey'e teşekkür telgrafi gönderilmiştir (ATASE. ATA.ZB. 3225, 4, 33/ 33aa).

Bazı Ermenilerin halkı kışkırtması, görevlilerin muhtemel karışıklık ve isyanlara karşı tedbir almasına sebep olmuştur. Bu çerçevede Çemişgezek kaymakamı Emin Bey, Elaziz Valiliğinden silah ve mühimmat talebinde bulunmuştur. Fakat cevap alamayınca 20 Şubat'ta Temsil Heyeti'ne başvurarak oluşturulan Kuva-i Milliye birlikleri için küçük çaplı 500 tüfek ve 20 sandık cephane istemiştir. Temsil Heyeti başkanı Mustafa Kemal Paşa, talebin değerlendirilmesi için kaymakamı Elaziz Heyet-i Merkeziyesine ve gerekli talimatların verildiği 15. Alay Komutanı Zeki Bey'e yönlendirmiştir (ATASE. ATA.ZB. 3383, 28, 66/66aa/66ab). Kaymakamın talep ettiği silah sayısının artması, oluşturulan birliğin asker sayısının zamanla arttırıldığını göstermektedir.

¹Bu başlıkta ve çalışmanın bazı kısımlarında 1914-1923 Yılları Arasında Dersim'de (Tunceli) Asayiş başlıklı doktora tezinde yüzeysel olarak değinilen birçok husus genişletilerek, farklı yönleriyle ele alınmıştır.

Çemişgezek halkı Anadolu'nun işgaline de tepki göstermiştir. Çemişgezek halkı ve aşiretleri adına Belediye Başkanı İbrahim Bey tarafından 9 Kasım 1919 da Sivas Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'ne gönderilen telgrafta; Urfa, Maraş ve Antep'in Fransızlar tarafından işgal edilmesinin insanlık değerlerine ve antlaşma şartlarına aykırı olduğu, milletin onurunu ayaklar altına aldığı belirtilmiş ve işgaller protesto edilmiştir (ATASE. İSH. 10842, 270, 139).

Yapılan araştırmalar neticesinde Mazgirt (BCA.30.10.00.00.6.35.20.2) ve Nazımiye'de (BCA.30.10.00.00.6.35.28.1) Dersim Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti şubeleri açıldığı anlaşılmaktadır. Kimler tarafından kurulduğu, üye sayısı ve üyelerinin tespit edilemediği bu kazalarda da Dersim Müdafaa-i Hukuk cemiyeti ve Dersim Kuvayı Milliye bünyesinde bazı Dersimlilerin çeşitli faaliyetlerde bulunduğu görülmektedir.

Dersim eşkiyasına karşı caydırıcı tedbirler alınamaması üzerine eşkiya çevreye saldırmaya devam etmiştir. 1920 yılı ilkbaharından itibaren eşkiyanın gerçekleştireceği muhtemel saldırılara karşı mücadele etmek için İliç'te kaymakam Talat Bey öncülüğünde 300 kişilik savunma gücü oluşturmak amacıyla harekete geçilmiştir. Birliklere lazım olan 300 mavzer tüfeği ve 30 bin cephanenin temini için Temsil Kurulu tarafından kolorduya gerekli talimatın verilmesi talep edilmiştir. Temsil Kurulu, taleplerin yerine getirilmesi için 15. Kolordu Komutanlığına emir vermiş ve kaymakam Talat Bey'in Kolordu Komutanı Kazım Karabekir'le görüşmesini istemiştir (ATASE. ATA.ZB. 4135, 27, 76ax/76av).

Dersim eşkiyasının ilkbahardan itibaren Kemaliye köylerine saldırması üzerine Kemaliye Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti, ilçeyi eşkiyaya karşı savunmak amacıyla Sivas Kongresi'nde alınan kararlar çerçevesinde milli bir teşkilat kurmuştur. Bu teşkilat, jandarma kuvvetlerinin yetersiz olmasından dolayı korkuya kapılan halkın göç etmesini önlemek ve halkı korumak amacıyla Mart 1920'de Elaziz Valiliğinden ve 13. Kolordu Komutanlığından 200 mavzer tüfeği ve cephane istemişe de bu taleplere olumsuz cevap verilmiştir (ATASE. ATA.ZB. 4135, 27, 76af/76bb/76bc).

Sonuç olarak Dersim sancağının birçok noktasında Müdafaa-i Hukuk şubelerinin açıldığı ve bu şubelerin topluma yönelik bilinçlendirme faaliyetlerinin etkili olduğu anlaşılmaktadır. Coğrafi şartların ve hâkim aşiret yapısının doğal bir sonucu olarak aidiyet bağının zayıf ve milli bilincin yetersiz olduğu Dersim aşiretlerinin bir kısmının bu kurumların çalışmaları neticesinde saflarını belirleyerek Milli Mücadeleyi destekledikleri değerlendirilmektedir.

2. Mili Mücadele Sürecinde Karşılaşılan Sorunlar

2.1. 1919 Yılı Milletvekili Seçimi Sırasında Yaşanan Olaylar

Milli Mücadele sırasında Dersim sancağında karşılaşılan sorunlardan biri 1919 yılı milletvekili seçimlerinde yaşanan anlaşmazlıklardır. Seçimde Karaballı Aşireti'ne mensup Binbaşı Hasan Hayri Bey de milletvekili adayı olmuştur. Çemişgezekliler ve bazı aşiretler Lütfi Fikri Bey'i desteklerken Batı Dersim aşiretleri Hayri Bey'i desteklemiştir. Bu ayrışmada Batı Dersim aşiretleri ile Çemişgezekliler arasında yaşanan düşmanlık ve aşiretler arasındaki husumet etkili olmuştur. Batı Dersimliler, Çemişgezekli olan Dersim Mutasarrıfı ile Elaziz valisinin Hayri Bey'e karşı Lütfi Fikri Bey'i desteklediğini iddia ederek yönetime tepki göstermiştir (ATASE. İSH. 12992, 202, 186).

Aşiretler bu süreçte kendilerine yakın olan kişiyi milletvekili seçtirmek amacıyla ittifak kurmuştur. Bu amaçla bir araya gelen 12 Batı Dersim aşiret reisi kapsamlı bir dilekçe göndermiştir.² Reisler dilekçede, beş buçuk asırdır tabii oldukları devlete geçmişte yaptıkları fedakarca hizmetlere atıfta bulunarak devlete sadakatlerini dile getirdikleri gibi bazı kötü niyetli kişilerin verdikleri yanlış bilgilerle yönetimi kışkırttıklarını, böylece sonuçsuz kalan askerî seferlere sebep olduklarını iddia etmiştir. Ayrıca İttihad-ı İslam lehine çalışan ve çok güvenilir bir kişi olarak değerlendirdikleri hatta Dersim dışında görevliken bile Dersim'de yaşanması muhtemel birçok olaya engel olduğunu iddia ettikleri Hasan Hayri Bey'in milletvekili adaylığına yetkililerin karşı çıkmasına tepki göstermiş ve başka bir kişinin milletvekili olarak Dersim'i temsil edemeyeceğini iddia etmişlerdir. Reisler, Van'a atanması düşünülen Hayri Bey'in münasip bir kadroya atanarak Dersim sancağında kalmasını istemiştir (ATASE. İSH. 3621, 28, 92ab/92ad/92ae/92ag/92ah/ 92ai/ 92aj/92ak). Yetkililer bu süreçte bir taraftan Hayri Bey'in çoğunluğu sağlayamayacağını düşünürken, diğer taraftan devletin hiçbir şekilde seçimlere müdahale

² Telgrafta ismi geçen kişiler; Bahtiyar Aşireti reisi Gül Ağazade Sabri, Ferhat Aşireti reisi Kahraman Ağazade Diyab, Ferhat Aşiret reislerinden Halil Ağazade Cemşid, Dersim Kuruyayla Aşireti reisi ... zade Mahmut Naci, ... Aşireti reisi Zeynozade Mustafa, ... Aşireti reisi ... oğlu Hussi Mustafa, Abbas Aşireti reislerinden Zeynozade İbrahim, Dersim reislerinden Seyid İbrahimzade Seyid Rıza, Seyid Alizade Ali, Dersim reislerinden Diyab Ağazade İsmail, Karaballı Aşireti reisi Ali Keferzade Koç Ağa, Belediye reisi Surzade Cemil.

etmeyeceğini vurgulamıştır (ATASE. İSH. 3719, 7, 50). Aşiret reisleri dile getirdikleri iddialarında haksız değildir çünkü 13. Kolordu Komutanlığı Hayri Bey'i şahsi menfaatine düşkün, zengin olma ve statü elde etme gayesi güden bir kişi olarak nitelendirmektedir (ATASE. İSH. 12992, 202, 186aa).

Hayri Bey'in milletvekili olabilmek için Karaballı Aşiret reislerini kışkırttığı süreçte, muhtemelen aşiretler arası anlaşmazlıklardan dolayı, Koçuşığı Aşireti ve bazı aşiretler Batı Dersim'deki diğer aşiretlerden farklı olarak Lütfi Fikri Bey'i desteklemiştir (ATASE. İSH. 3719, 7, 50). Çemişgezek ve Çarsacak bölgesinde yapılan propaganda faaliyetleri çok etkili olmamış ve kanuna aykırı eylemler gerçekleşmemiştir. Fakat Karaballı Aşireti, Mazgirt ve Nazımiye bölgesindeki halkı tehdit ederek, vilayet merkezine tehdit içerikli telgraflar göndermiştir. Yine bu dönemde Hasan Hayri Bey'in kardeşi ve Ovacık kaymakamı Yusuf Bey, görevini suistimal ederek Hayri Bey'in seçimi kazanması için çalışmıştır (BOA. Fon DH.İ.UM.EK., 117, 10 (1.1)).

Dersim aşiret eşkiyasının saldırılarından dolayı Kemaliye'de yapılacak olan seçimler ertelenir. Kemaliye Müdafaa-i Hukuk-u Milliye Cemiyeti şubesi, yaşanan bu aksaklıkları Sivas Müdafaa-i Hukuk-u Milliye Heyeti Riyaseti'ne bildirerek vilayetin duyarsızlığından şikâyetçi olur (ATASE. ATA.ZB. 2312, 27, 34).

Usulsüzlük yapıldığı anlaşılan Ovacık ve engellemelerin yaşandığı Kemaliye dışındaki bölgelerde seçimler kanunlara uygun bir şekilde yapılır. Böylece herhangi bir çatışma ve isyan hadisesi yaşanmadan seçimler sonuçlanır. Seçim sürecinde asayışı sağlamakla görevlendirilen 13. Kolordu Komutanlığı çözüm için birçok öneride bulunur. Bu çerçevede süreç boyunca taraf olması ve kendisine karşı muhalefetin artmasından dolayı ayrışmada etkisi olan Dersim mutasarrıfının değiştirilmesi yönünde görüş bildirir (ATASE. İSH. 13148, 202, 259ab).

29 oy alan Hasan Hayri Bey 5 oy farkla seçimi kazanır (ATASE. İSH. 12992, 202, 186). Fakat bölgede yaşanan bazı karışıklıklar yetkilileri tedbir almaya zorlar. Bunun sonucunda bölgedeki otoritesini yetkililere de kabul ettiren Milletvekili Hasan Hayri Bey'in yönlendirmesiyle 52 aşiret lideri adına 4 aşiret lideri tarafından 13. Kolorduya bir telgraf gönderilir. Telgrafta, İslam Devleti'ne olan sadakatlerini vurgulayan reisler, devletin düşmana karşı muzaffer olması hususunda duacı olur (ATASE. İSH. 13653, 204, 18). Bu durum, düzeni sağlama yönünde faydalı hizmetlerde bulunan Hayri Bey'e olan desteğin büyüklüğünü de gösterir.

Seçimlerden kaynaklanan hadiselerin yaşandığı yıllar, bölgede Kürt siyasi hareketlerinin temelini atıldığı yıllardır. Dolayısıyla yaşanan hadiselerde yetkililer sürekli bu ihtimali göz önünde bulundurmıştır. Özellikle Elaziz valisi seçimlerin Kürtçülük ideolojisinin yaygınlaşmasına zemin hazırlayabileceğine dikkat çekmiştir. Fakat Harbiye Nezareti tarafından yapılan değerlendirmede Dersim'de yaşanan hadiselerin Kürtçülükten ziyade milletvekili seçimini kazanmaya yönelik, menfaat amaçlı kışkırtmalardan kaynaklandığı belirtilmiştir (BOA. DH.İ.UM.EK., 116, 58 (6.1); BOA. DH.İ.UM.EK., 117, 10 (1.1)).

2.2. Kürt Milliyetçiliğine Yönelik Kışkırtmalardan Kaynaklanan Olaylar

Kürdistan Teâli Cemiyeti hedeflerine ulaşabilmek amacıyla çalışmalarını yoğunlaştırmıştır. Anadolu'nun doğusunda birçok şube açan cemiyet, Dersim'de de etkili olmuş ve bu bağlamda birçok hadise yaşanmıştır. Bu çerçevede Harbiye Bakanı Cemal Paşa ve Elazığ valisi Dersim'de yaşanan bazı karışıklıkların zararlı fikirler neşrederek Kürt ulusçuluğunu yaymaya çalışan Kürt kulübünün faaliyetlerinden kaynaklandığını ve bunların engellenmesi gerektiğini belirtmiştir (BOA. DH.İ.UM.EK., 117, 41 (1.1)).

1919 Eylül'ünde İngiliz subayı Noel yanına aldığı bazı Kürtlerle birlikte Malatya merkezli bazı siyasi olaylar çıkarır. Temel amaçları Kürtleri kışkırtarak bir isyan çıkmasını sağlamaktır (Atatürk, 1997:79). Bu eylemler Dersimle doğrudan alakalıydı çünkü Binbaşı Noel'in tasarladığı Kürt isyanının çıkması hâlinde Dersimliler de sürece dâhil olacak ve Elaziz'e saldıracaktır (Erdeha, 1975:140).

Mustafa Kemal Paşa ve bazı kongre üyeleri Erzurum Kongresi'nden sonra Sivas'a gitmek için yola çıkar. Heyet Erzincan'dayken, Erzincan'ın batısında Dersim eşkiyası tarafından geçiş güzergâhının tutulduğunu haber alır. Gecikerek endişeye mahal vermek istemeyen heyet bazı tedbirler olarak yola devam eder ve Sivas'a ulaşır (Atatürk, 1997:56). Mazgirt belediye başkanlığı da yapmış olan Hıdır Öztürk, Alişir'den bizzat dinlediği olayı benzer şekilde nakletmektedir. Ona göre, yola devam eden Mustafa Kemal Paşa ve arkadaşları, Alişir'in yönetimindeki çete tarafından pusuya düşürülür. Alişir, Elaziz Valisi Ali Galip'ten heyet üyelerinin yakalanıp İngilizlere teslim

edilmesi yönünde emir aldıklarını belirtir. Fakat Temsil Heyeti'nin vatanın bağımsızlığı için çalışmasından dolayı bu emri uygulamayacaklarını ifade ederek, heyeti serbest bırakır (Öztürk, 1984:27).

Milli Mücadele sürecinde Dersim'de yaşanan olumsuzluklardan biri de Dersim mutasarrıfının halkı kıskırtma faaliyetleridir. Osman Nuri Bey, Ali Galip Bey'in desteği sonucunda Dersim'e mutasarrıf olarak atanır. Temsil Kurulu'nun tepkisi sonucunda Sivas'tan geri çağrılırken Malatya'da Binbaşı Noel hadisesi yaşanır. Malatya hadisesinden kaynaklanan kargaşadan yararlanarak firar eden mutasarrıf Osman Bey, gizlice Erzincan üzerinden Dersim'e geçer. Hozat, Nazmiye ve Mazgirt'te dolaşarak Kürdistan Teâli Cemiyeti lehinde propaganda faaliyetleri yürütür. Osman Bey'in propagandaları sonuç verir ve Hozat'taki bazı aşiret reisleri telgrafhane müdürünü tehdit etmek suretiyle Paris'te bulunan Şerif Paşa'ya ve Kürdistan Teâli Cemiyeti'ne "*Kürdistan teşkilini arzu ettiklerine*" (bağımsız bir Kürdistan kurulmasını istediklerine) dair telgraf çeker. Temsil Kurulu tarafından sıkı takip altına alınan Osman Nuri Bey bir süre sonra yakalanır ve yargılanmak üzere Elaziz'e sevk edilir (ATASE. İSH. 12309, 201, 169/169aa).

Kürdistan Teâli Cemiyeti'nin yönlendirmesi sonucunda 1920 yılı başlarında aşiretler birçok girişimde bulundu.³ Bu süreçte Karaballı, Koçuşığı ve diğer bazı aşiretler Meclis-i Ayan azası Abdulkadir Bey ve eski polis müdürü Miralay Halil Bey'le temas hâlinindedir. Bununla bağlantılı olarak Koçuşığı, Şamuşığı, Karaballı ve birçok aşiret, aşiretlerin genelini kapsayan siyasi mahiyetli bir ittifak kurabilmek için Karaballı Aşireti reisinin köyünde bir toplantı düzenledi (Karaballı Aşireti'nin içinde bulunduğu çelişki dikkat çekmektedir. Çünkü aynı dönemde Karaballı Aşireti bazı aşiretlerle birlikte Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk-u Milliye Heyeti'ne gönderdiği telgrafta Osmanlı Devleti'ne olan bağlılığını ifade etmiştir). Askerî kuvvetlerin yetersiz olduğu bu dönemde yetkililer, Kürdistan Teâli Cemiyeti'nin kıskırtmaları sonucu Dersim genelinde çıkacak bir isyanın bütün Kürtlere sirayet edebileceğinden endişelendi. Çözüm olarak askeri tedbirlerden ziyade aşiretler arası düşmanlıktan yararlanmak; bazı mülki ve askerî görevliler göndermek suretiyle aşiret ittifakı önlenmek istendi (ATASE. İSH. 13148, 202, 259/259aa/ 259ab/259ac; BOA. BEO., 4610, 345718 (6.1/11.1). Hatta "*bu gibi harekât-ı askerîye icrasını mucip hadisatın tekrarı halinde mütarekenamenin 24. maddesinden düvel-i itilafiye istifade etme*" (BOA. Fon BEO., 4610, 345718 (6.1) ihtimalinden bahsedilerek aşiretlerin isyan etmesinin veya askerî harekât yapılmasının İtilaf Devletleri'nin Mondros Antlaşması'nın 24. maddesine dayanarak bölgeyi işgal etmesine sebep olabileceği vurgulandı. Dolayısıyla benzer olayların yeniden yaşanmasına izin verilmemesi istendi.

1920 yılı Ağustos ayında Doğu Dersim'deki bazı aşiretler aralarındaki anlaşmazlıkları sonlandırarak, Alevilik ve Kürtlük ortak paydasına dayalı bir ittifak kurdu. Bu ittifakın oluşmasında Nazımiye'nin Kureyşan Aşireti öncü oldu (ATASE. İSH. 3400, 631, 72). 1920 yılı Eylülünde Doğu Dersim'de sayılarının fazla olmadığı değerlendirilen bazı aşiretler Pah (Kocakoç) nahiyesinde Kürtlerin özerkliği konusunda bir toplantı yaptı (ATASE. İSH. 4599, 631, 121). Her ne kadar aşiretler bazı toplantılar yaptıysa da, bu girişimler eyleme dönüşmedi.

Sevr Antlaşması'nda Kürdistan Devleti kurulması yönünde maddenin yer alması bazı Dersim aşiretlerini harekete geçirmişti. Hozat'ta aşiret liderleri arasında yapılan bir toplantıda bazı kararlar alındı. Daha sonra aşiret liderleri düzeyinde bir isyan girişimi başladı. 15 Kasım 1920'de aşiret liderleri adına Dersim mutasarrıflığı aracılığıyla Ankara Hükümeti'ne bir telgraf çekildi ve hükümetin Kürdistan'ın özerkliği konusundaki görüşü soruldu. Ülkenin içinde bulunduğu şartlardan dolayı bir şey yapamayan Ankara Hükümeti, problemi çözmek için Elaziz'den bir nasihat heyeti göndermekle yetindi. Fakat heyet aşiret reisleri tarafından soğuk karşılanınca bu teşebbüsten netice alınamadı. Bunun üzerine asiler yeni bir telgraf göndererek Sevr Antlaşması çerçevesinde bağımsız bir Kürdistan kurulmaması durumunda isyan edecekleri tehdidinde bulundu. Ankara Hükümeti olası bir isyanı engellemek amacıyla bölgede nüfuz sahibi olan reislerden Diyab ve Mustafa (Meço) Ağayı milletvekili olarak TBMM'ye davet etti. Teklifi kabul eden Diyab ve Mustafa Ağalar Dersim milletvekili seçilerek meclis faaliyetlerine katıldı. Ayrıca Kangozade Ahmet Ramiz ile İtilaf Devletleri tarafından işgal edilen Meclis-i Mebusan üyesi Binbaşı Hasan Hayri Beyler de TBMM'ye katıldı. Bu gelişmelerin etkisiyle isyan girişimi sonuçsuz kaldı (Akgül, 2009:16,17; Dersimi, 1952:128-133). Çünkü izlenen bu strateji sonucunda, bölgede önemli nüfuzu olan Abbasuşığı, Ferhaduşığı ve Karaballı gibi birçok aşiretin devletin hizmetine girmesiyle isyancılar büyük güç kaybına uğradı.

Hozat ve Ovacık merkezli isyan girişimi sonuçsuz kalsa da bu defa Koçgiri Aşireti üzerinden isyan girişimi devam etti. Paris Konferansı'nda Ermenileri temsil eden Bogos Nubar ile Kürtleri temsil ettiği iddiasında olan

3 Kürdistan Teâli Cemiyeti'nin aşiret liderleri üzerindeki etkisi için bkz. Ayna, 2018:215 vd.

Şerif Paşa'nın uzlaşması, farklı bölgelerdeki Kürtleri etkilediği gibi Koçgiri'deki eylemleri de hızlandırdı. Bölgenin nüfuz sahibi liderleri olan Alişan, Haydar ve Naki Beyler bir toplantı düzenledi ve Kürdistan Teâli Cemiyeti ile iletişime geçti. Bu temas 1920 sonlarına kadar devam ettiyse de sonra kesildi (Balcioglu, 2000:131; Tunaya, 1988:190). Kürdistan Teâli Cemiyeti, Divriği ve Kangal veterinerliğine atanmış olan Baytar Nuri'yi Sivas ve Dersim bölgesindeki aşiretler arasında örgütlenmeyi sağlaması için görevlendirdi. Bu çerçevede Sivas civarındaki örgütlenme faaliyetlerini Alişan ve Haydar Beyler yönetti (Çay, 1996:307,312; Tunaya, 1988:190). Netice itibarıyla Kürdistan Teâli Cemiyeti'nin verdiği talimatlar doğrultusunda harekete geçen Haydar Bey, Alişan, Naki ve Alişir gibi bazı yakınlarıyla birlikte bölgede isyan eylemlerine başladı (Atatürk, 1997:419).

1920 yılında aşiret reisleri siyasi nitelikli faaliyetlerde bulunurken, eşkıyalık eylemleri artarak devam etti. Bununla bağlantılı olarak 1920 sonbaharında Kemah, Ovacık taraflarında bazı saldırılar gerçekleşti. Bu tür eylemler ilk zamanlar İçişleri Bakanı, milletvekilleri ve yereldeki yetkililer tarafından siyasi (Kürtçülük) yönü olmayan eşkıyalık eylemleri olarak değerlendirildi (TBMM Z.C., D.I, C.5, İ.1:430; Tansel, 1991:93). Yeterli tedbirin alınmaması aşiretlerin Kemah, İliç ve Kemaliye yönündeki saldırılarının devam etmesine neden oldu. Bu süreçte aşiret reislerinin bir kısmı Kemah'ın köylerinde yaşayan halkı kışkırtmaya çalıştı. Propagandacılar, halktan Dersimliler gibi hareket ederek devlete asker vermemelerini talep etti ve halkı tehdit etti. Gerekçe olarak da asker toplanması konusunda padişah tarafından verilen herhangi bir emrin bulunmadığını ileri sürdü. Bunun yanında Ankara Hükümeti'nin Alevileri katledeceği propagandası üzerinden kışkırtılan bölge Alevilerinin, altyapısı hazırlanmakta olan isyana katılması için mücadele etti (Balcioglu, 2000:133,135; Sevgen, 1950:379). Bazı Ermenilerin de kışkırtma faaliyetlerine katılarak, bölgedeki Alevilerin/Kürtlerin katledilmek istendiği fakat İngiltere tarafından engellendiği şeklinde propaganda yaptıklarına dair haberler alındı. Bunun üzerine Merkez Ordusu, halkı doğru bilgilendirmek suretiyle propagandaları etkisiz kılmaya çalıştı (ATASE. İSH. 1537, 1319, 38; 10255, 1107, 74).

Koçgiri İsyanı'ndan önce birçok aşiret görüşmüş hatta anlaşmış olmasına rağmen isyan başlayınca Doğu ve Batı Dersim aşiretlerinin büyük bir kısmı tarafsız kalmayı ya da isyana karşı devletin yanında konumlanmayı tercih etmiştir. Fakat Koçgiri bölgesine daha yakın olan bazı Ovacık aşiretleri silahlı güçler göndererek isyana destek olmuştur (Dersimi, 2014:133-135).

Koçgiri bölgesinde aşiretlerin siyasi nitelikli faaliyetleri ve çevreye karşı saldırıları artarak devam etti. Yaşanan işgal sürecinin etkisiyle herhangi caydırıcı bir güçle karşılaşmayan Koçgiri Kürt/Alevi aşiretleri bölgede birçok köyü ve idari merkezi hedef alan isyan⁴ eylemine girişti. Aşiret liderleri tarafından 11 Mart ve 8 Nisan 1921'de TBMM'ye iki telgraf gönderilerek Koçgiri ve çevresinde Kürtlerin yaşadığı bölgenin idari statüsünde değişikliğe gidilmesi talep edildi. Bunun yapılmaması hâlinde isyanın Kürtlerin yaşadığı diğer bölgelere de yayılacağı ve Müslüman kanı akacağı tehdidinde bulunuldu (Apak, 1964:161; Çelik, 2012:473; Dersimi, 1952:143).

İsyan başlayınca TBMM Hükümeti bazı tedbirler aldı. Koçgiri İsyanı'nı bastırmakla vazifelenen Merkez Ordusu çok geniş yetkilerle donatılmış olan Nurettin Paşa'nın emrine verildi (Atatürk, 1997:419,420). İsyanı kontrol altına almak amacıyla 10 Mart 1921'de Bakanlar Kurulu kararıyla Mamuratülaziz, Erzincan, Divriği ve Zara'da sıkıyönetim (idare-i örfi) ilan edildi (Apak, 1964:156; Soileau, 2014:158). Merkez Ordusu isyanı bastırmak amacıyla 11 Nisan 1921'de askerî literatürde bastırma harekâtı olarak isimlendirilen harekâta başladı (Akgül, 1993:19). 6 Mart 1921 günü İmranlı'daki saldırıyla başlayan isyana karşı gerçekleştirilen harekâtın ilk devresi, 22 Nisan 1921'de sona erdi (Apak, 1964:168; Tansel, 1991:95). Bu aşamadan sonra isyan kalıntılarını ve tekrar ayaklanma çıkma imkânını ortadan kaldırmak amacıyla harekât devam ettirildi. İsyancıların büyük bir kısmının etkisiz hâle getirilmesi ve elebaşlardan bir kısmının teslim olmasıyla harekât tamamlandı.

Ordunun bir kısmının antlaşma gereği terhis edildiği, kalan kısmının da işgallere karşı Batı Cephesi'ne ve tehdit altındaki bölgelere sevk edilmekte olduğu bir sırada Koçgiri'de çıkan isyan ülkenin bağımsızlık mücadelesini olumsuz etkiledi. Bu çerçevede isyanı bastırmak için ordunun bir kısmının ülkenin iç kısımlarına nakledilmesi işgallere karşı TBMM'nin savunma gücünü zayıflattığı gibi önemli miktarda para ve güç kaybına da sebep oldu. Diğer taraftan Merkez Ordusu Komutanı Nurettin Paşa'nın izlediği kapsamlı ama sert politika sonucunda isyan bastırılırken bölgede isyanla bağlantılı-bağlantısız binlerce kişi olumsuz etkilendi ve bölgede ciddi bir

⁴Koçgiri İsyanı hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Taş, 2022:107 vd.

sefalet yaşandı (Taş, 2021:223 vd.). İsyân bastırılmış olmasına rağmen sonraki aşamada bölgede tam bir düzen sağlanamadı ve aşiretlerin eşkıyalık saldırıları kısmen devam etti.

Koçgiri İsyânı'nın bastırılmasıyla hedefine ulaşamayan Alişir'in girişimleri sonucu 1921 yılı Eylül ayı başlarında Ovacık'ta gerçekleştirilen bir toplantıda bağımsız bir Kürdistan kurulması yönünde propaganda yapıldı. Fakat toplantıya katılan aşiret reisleri Alişir'in teklifine itibar etmeyerek mesafeli durdu (ATASE. İSH. 14886, 773, 101aaa; ATASE. İSH. 14899, 773, 114/114aa).

1921 yılı Eylül ayında Dersim aşiretleri Erzincan, Kemah ve Kemaliye yönünde saldırılarını arttırdı. Bu saldırılarda mal gasbetme düşüncesinin yanı sıra baskı yoluyla Koçgiri İsyânı mahkûm ve zanlılarının affetirilmesini sağlama düşüncesi de etkili oldu. Aşiretlerin amacının farkında olan yetkililer alacakları tedbirlerde bunu göz önünde bulundurdu (ATASE. İSH. 14899, 773, 114).

18-21 Eylül 1921'de Dersim'den giden kalabalık eşkıya gruplarının Divriği, Arapgir yönündeki köylere gerçekleştirdiği saldırılar yetkililer tarafından Koçgiri İsyânı'nın başlama sürecinde olduğu gibi sıradan eşkıyalık eylemleri olarak değerlendirilir. Büyük bir kuvvetle üzerine gidilmemesi hâlinde, olayların siyasi nitelik kazanmasına neden olabileceği üzerinde durulur (ATASE. İSH. 14886, 773, 101/101a). Dersim'de hemen hemen her dönemde olduğu gibi bu dönemde de yetkililer karşılaştıkları bu tür meselelerde askerî harekâtı ilk çözüm yolu olarak değerlendirir.

Milli Mücadele yıllarında Dersim'de yaşanan siyasi nitelikli hadiselerde bir artış yaşanır. Bu durum; ülkenin içinde bulunduğu savaş koşulları ve işgallerden kaynaklanan otorite boşluğu, başta İngiltere olmak üzere bazı devletlerin kışkırtma faaliyetleri, Mondros ve Sevr Antlaşmalarında resmi dayanağı oluşturulan Kürt ulusçuluğuna yönelik faaliyetlerin artması gibi nedenlerden kaynaklanır. Bu faaliyetlere rağmen erken dönemini yaşayan Kürt ulusçuluğuna Kürtlerin geneli tarafından ilgi gösterilmez ve girişimlerin çoğu plan aşamasında kalır.

SONUÇ

Milli Mücadele sırasında Dersim toplumunun bir kısmı ve 20'den fazla aşiret tepki telgrafları göndererek Anadolu'daki işgalleri protesto etti. Eşraf ve aşiretler, gönderdikleri telgraflarda bir taraftan Türk-Kürt kardeşliğine vurgu yaparken diğer taraftan Osmanlı Devleti'nin toprak bütünlüğünü savunarak bağımsızlık mücadelesini destekledi.

Milli Mücadeleyi destekleyen Dersim toplumunun bir kısmı İstanbul Hükümetiyle, bir kısmı ise Ankara'daki Temsil Kurulu ile temas kurmuştur. Bu halkın geneli Temsil Heyeti'ne (TBMM'ye) itaat ederken aynı zamanda halifeye ve Osmanlı Devleti'ne olan bağlılığını da dile getirmiştir. Çünkü bu süreçte toplum her iki kurumu birbirinden farklı görmemiş ve bir bütünün parçaları olarak değerlendirmiştir.

Milli Mücadeleyi desteklemeyen Dersim aşiretleri birbirinden farklı tavırlar sergilemiştir. Bu çerçevede aşiretlerin bir kısmı Milli Mücadeleye karşı duyarsız kalmıştır. Bazı aşiretler hem fakirlik ve imkânsızlıktan dolayı hem de günlük yaşamın bir parçası hâline gelen eşkıyalıktan dolayı sürekli çevre toplumlara saldırmış ve gasp eylemlerine devam etmiştir. Aşiretlerin diğer bir kısmı Kürdistan Teâlî Cemiyeti'nin faaliyetlerinden etkilenerek ayrılıkçı eylemlerde bulunmuş ve bu amaçla çeşitli ittifaklar kurmuştur. Bu bağlamda Hozat'ta isyan girişimi, Koçgiri'de ise fiili bir isyan yaşanmıştır. Diğer taraftan aşiret yapısından ve aşiretleri yönlendiren reislerin tercihlerinden dolayı aşiretlerin büyük bir kısmı farklı tavır sergileyerek hem işgallere ve bağımsızlık mücadelesine hem de Kürt devleti kurma girişimlerine karşı tepkisiz kalmıştır.

Milli Mücadele sürecinde Erzincan ve çevresinde yaşayan aşiret liderlerinin, Osmanlı topraklarının işgaline ve ayrılıkçı eylemlere daha fazla tepki gösterdiği anlaşılmaktadır. Bu tavrın sergilenmesinde Erzincan ve Pülümür'deki Müdafaa-i Hukuk Cemiyetlerinin yönlendirici faaliyetlerinin yanı sıra Erzurum'da bulunan Kazım Karabekir Paşa'nın etkili olduğu düşünülmektedir.

KAYNAKLAR

- ATASE. ATA.ZB. Sıra No 2312, Kutu No 27/ Sıra No 2328, Kutu No 27/ Sıra No 3225, Kutu No 4/ Sıra No 3383, Kutu No 28/ Sıra No 381, Kutu No 10/ Sıra No 4135, Kutu No 27.
- ATASE. BDH. Klasör No 2679, Yeni Dosya No 205; Klasör No 2904, Yeni Dosya No 431; Klasör No 3182, Yeni Dosya No 11.
- ATASE. İSH. Sıra No 10255, Kutu No 1107/ Sıra No 10842, Kutu No 270/ Sıra No 12309, Kutu No 201/ Sıra No 12992, Kutu No 202/ Sıra No 13148, Kutu No 202/ Sıra No 13233, Kutu No 272/ Sıra No 13653, Kutu No 204/ Sıra No 14886, Kutu No 773/ Sıra No 14899, Kutu No 773/ Sıra No 14944, Kutu No 773/ Sıra No 1537, Kutu No 1319/ Sıra No 3400, Kutu No 631/ Sıra No 3593, Kutu No 631/ Sıra No 3621, Kutu No 28/ Sıra No 3650, Kutu No 1260/ Sıra No 3671, Kutu No 114/ Sıra No 3719, Kutu No 7/ Sıra No 4599, Kutu No 631/ Sıra No 4924, Kutu No 632/ Sıra No. 5621, Kutu No 1164/ Sıra No 6162, Kutu No 632/ Sıra No 902, Kutu No 1254/ Sıra No 3780, Kutu No 7.
- BCA.30.10.00.00.194.326 (3.1/3.3)/ BCA.30.10.00.00.6.35 (20.2/28.1).
- BOA. Fon DH.EUM.AYŞ., Dosya No 20, Gömlek No 58 (9)/ Dosya No 16, Gömlek No 60 (5).
- BOA. Fon DH.İ.UM.EK., Dosya No 116, Gömlek No 58 (6.1)/ Dosya No 117, Gömlek No 10 (1.1)/ Dosya No 117, Gömlek No 41 (1.1).
- BOA. Fon İ.DUİT., Dosya No 68, Gömlek No 33 (1.1).
- BOA. Fon BEO., Dosya No 4610, Gömlek No 345718 (6.1/7.1/11.1).
- TBMM Zabıt Ceridesi, Devre: I, Cilt: 5, İçtima: 1, Gün 18. 11. 1336 (1920).
- Akgül, S. (1993). "Cumhuriyet Dönemine Kadar Dersim Sorunu", *Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi*, 4, 1-22.
- Akgül, S. (2009). *Amerikan ve İngiliz Raporları Işığında Dersim*, Yaba Yayınları, İstanbul.
- Apak, R. (1964). *Türk İstiklâl Harbi VI ncı Cilt İç Ayaklanmalar (1919-1921)*, Gnkur Basımevi, Ankara.
- Atatürk, M. K. (1997). *Nutuk (1919-1927)*, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara.
- Ayna, B. (2018). "Millî Mücadele Yıllarında Koçgiri Aşireti Reisi Alişan Bey'in Faaliyetleri", *Akademik Tarih ve Düşünce Dergisi*, 5 (18), 210-231.
- Balcıoğlu, M. (2000). *İki İsyân (Koçgiri Pontus) Bir Paşa (Nurettin Paşa)*, Nobel Yayınları, Ankara.
- Çay, A. M. (1996). *Her yönüyle Kürt dosyası*, Turan Kültür Vakfı, Ankara.
- Çelik, F. E. (2012). "1921: Savaş Yönetimi ve Yönetimin Merkezileşmesi", *Açıklamalı Yönetim Zamandizini 1919-1928 C.I.*, (Ed: N. Ertürk Keskin), Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara.
- Dersimi, M. N. (1952). *Kürdistan Tarihinde Dersim*, Ani Matbaası, Halep.
- Dersimi, M. N. (2014). *Hatıratım Dersim'den Halep'e Bir Muhalifin Yaşamı (1892-1973)*, Dam Yayınları, İstanbul.
- Doğan Korhan, T. (2011). *Mustafa Kemal Atatürk Dönemi Doğu ve Güneydoğu Anadolu Politikası (1930-1938)*. (Doktora Tezi). Erciyes Üniversitesi. <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/tezSorguSonucYeni.jsp>
- Erdeha, K. (1975). *Millî Mücadelede Vilâyetler ve Valiler*, Remzi Kitabevi, İstanbul.
- Hakan, S. (2013). *Türkiye Kurulurken Kürtler (1916-1920)*, İletişim Yayınları, İstanbul.
- Kızıldağ Soileau, D. (2014). *Koçgiri İsyanı'nın Sosyo-Tarihsel Açıldan Analizi*. (Doktora Tezi). Ankara Üniversitesi. <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/tezSorguSonucYeni.jsp>
- Öke, M. K. (1990). İngiliz *Ajanı Binbaşı E.W.C. Noel'in "Kürdistan Misyonu" (1919)*, Boğaziçi Yayınları, İstanbul.
- Özgül, V. (2010). "Kurtuluş Savaşı Sürecinde Alevi Aşiret Liderlerinin Protesto Telgrafları ve Balabanlılar", *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Velî Araştırma Dergisi*, 56, 163-190.
- Öztürk, H. (1984). *Tarihimizde Tunceli ve Ermeni Mezalimi*, TKA E Yayınları, Ankara.
- Sevgen, N. (1950). "Yakın Tarihin Esrarla Örtülü Hâdiseleri ve Koçkirili Alişir", *Tarih Dünyası*, I (8), 377-395.

Sertel, S., Akyel, S. (2015). I. TBMM'deki Dersim Milletvekilleri ve Faaliyetleri. Y. Koç, S. Küçük (ed.), *Türk Sosyal Tarihçiliğinde Bir Yalnız İsim Bahaeddin Yediyıldız'a Armağan*, içinde (s. 301-314). Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları, Ankara.

Tansel, S. (1991). *Mondros'tan Mudanya'ya kadar* (Cilt IV), MEB Yayınları, İstanbul.

Taş, E. (2021). *1914-1923 Yılları Arasında Dersim'de (Tunceli) Asayiş*. (Doktora Tezi). Fırat Üniversitesi. <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/tezSorguSonucYeni.jsp>

Taş, E. (2022). Türkiye'nin Kurtuluş Savaşı Sürecinde Ayrılıkçı Bir Girişim, Koçgiri İsyanı. M. Dalkılıç (Ed.), *Contemporary Trends in Humanities and Social Sciences*, içinde (s. 107-124). Duvar Kitabevi, İzmir.

Tunaya, T. Z. (1988). *Türkiye'de Siyasal Partiler Mütareke Dönemi 1918-1922* (Cilt II), Hürriyet Vakfı Yayınları, İstanbul.

Ulubelen, E. (1982). *İngiliz Gizli Belgelerinde Türkiye*, Çağdaş Yayınları, İstanbul.

Beyan ve Açıklamalar (Disclosure Statements)

1. Bu çalışmanın yazarları, araştırma ve yayın etiği ilkelerine uyduklarını kabul etmektedirler (The authors of this article confirm that their work complies with the principles of research and publication ethics).
2. Yazarlar tarafından herhangi bir çıkar çatışması beyan edilmemiştir (No potential conflict of interest was reported by the authors).
3. Bu çalışma, intihal tarama programı kullanılarak intihal taramasından geçirilmiştir (This article was screened for potential plagiarism using a plagiarism screening program).